

Zgodovinski časi in pisatelj, ki ne piše dnevnika

Tone
Partljič

Ciril Zlobec, urednik Sodobnosti, sicer pa pesnik in član slovenskega predsedstva, je v »svoji« reviji sprožil že marsikatero anketo, témo, intervju in tako sproti od sodobnikov izvrtal, kaj mislijo o tem ali onem pomembnem ali celo usodnem vprašanju za Slovence. Zdaj je pred menoj njegov list, ki me poziva (in kajpada številne druge), naj vržem na papir svoje doživljanje zadnjih mesecev našega biva-

nja, torej od razglasitve samostojne države Slovenije do njenega mednarodnega priznanja 15. januarja 1992. Medtem je bilo dogajanje tako nabito in napeto, da ga res lahko imenujemo – zgodovinsko. Kaj bi se torej nabiralo v mojem dnevniku, če bi ga pisal, me sprašuje prijazno pismo.

Če bi pisal dnevnik. Ja, dnevnik sem kajpada že pisal. V dijaških letih. V glavnem zaljubljen štorije in to, kako me nihče ne razume. Sicer mi pravijo, da imam odličen spomin in tudi sam mislim tako, tako da mi zase ni potrebno pisati dnevnika. Da pa bi ga pisal z mislijo, kako utegne biti nekoč celo pomemben tak moj dnevnik, pa seveda ne verjamem. Zmeraj se mi je zdelo celo nekako prepotentno, če so ga pisali kaki znanci ali pisatelji z namenom, da bo tak dnevnik nekoč posebno pomemben »vir«. Seveda me najbolj demantira na primer Edvard Kocbek s svojo Tovarišijo ali Listino, ki sta slovenska temeljna spisa, vsaj v zadnjih petdesetih letih. Bral sem tudi zanimive dnevnike Izidorja Cankarja, Vladimira Bartola in še koga... Vendar je v mnogih toliko privatništva, zlasti če ne gre obenem za odsev velikih dejanj. Tudi Kocbekovi dnevniki po vojni so pomenili zame nekakšno razočaranje... V gledališkem svetu pa sem srečal marsikoga, ki si piše svoje dnevne zapiske, misleč, da je to že gledališka zgodovina, je pa marsikdaj vse skupaj le kompenzacija in lažni videz samopomembnosti. Spomnim se tudi Branka Gombača, ki me je v Mariboru vedno priganjal, naj pišem gledališki dnevnik. (»Ste zapisali, kaj je rekel Josip Vidmar na Borštnikovem srečanju? Poslušajte Kumbo in zapišite, to je zgodovina!«)

Tistega lepega junijskega večera, ko smo razglasili samostojno državo Slovenijo (takrat še vsej preostali Jugoslaviji navkljub), sem bil v Mariboru, in sicer v stolni cerkvi, kjer smo poslušali Mozartov Requiem, in to z mariborsko vladno ekipo. Poleg Toneta Rousa in njegove soproge sem sedel z avstrijskim kapitalistom slovenskega rodu Walterjem Wolfom, ki bi ga radi vsi, se mi zdi, čimbolj oskubli za nove slovenske ambicije, mož pa je previden in vlaga le tam, kjer je res varno, torej manj, kot vsi pričakujejo. Z njim je bila vitka in lepa žena, ki je bila tudi že Miss Avstrije. Z Wolfom se pogovarjava o mladem režiserju Repniku, ki bi hotel narediti gledališki projekt Walter Wolf in ki bo baje s svojimi telefonadami kmalu dokončno razbesnel podjetnikovo ženo. Ker mi je Repnik že nekaj govoril o tem, Wolfu pripovedujem, kako pomemben in resen mlad gledališki umetnik je ta Repnik... Potem gremo v viteško dvorano v gradu, kjer je slavnostna seja vlade in kjer imam čast kot znan Mariborčan spregovoriti nekaj besed ob razglasitvi nove države Slovenije. Seveda sem zadovoljen in srečen, a zanimivo je, da ves čas ne čutim kake posebne zanesenosti ali čustvene

vznemirjenosti, ampak tesnobo. Zato govorim o pravici naroda do lastne države, govorim pa tudi o tem, da je vsakogaršnje življenje in narodna identiteta pač več kot državnost, čeravno države zmeraj mislijo drugače. Zavedam se tudi, da bo pot uveljavljanja in razvoja države trnova in pozivam k delu, ki nas čaka že jutri zjutraj, vsaj vse nas, ki še imamo delo. Sli bomo na delo, če nas morda ne bojo na cestah zjutraj presenetili tanki, imam zapisano v pripravljem govoru, vendar ta del stavka, kdo ve zakaj (morda bi le preveč motil slavnostno razpoloženje), sem izpustil. Na ulicah, na Lentu, kjer potem dajem intervju, je vse živo, veselo, srečno, tudi pijano. Pozno ponoči me Tone Vogrinec, ki je na smučarskem področju toliko storil za Slovenijo, in ki ga ravno v časopisih napadajo, odpelje v Ljubljano. Vso pot se pogovarjava. Ceste so prazne. Čisto prazne. Zjutraj pa tanki na ulici . . .

Vojna. Ne bom pisal o vojni z JLA. Jasno je, da smo jih presenetili z resničnim »splošnim ljudskim odporom«, ki bi naj bil osnovna doktrina prav same JLA. Ko pa je jugoslovanska vojska prenehala biti ljudska, seveda ni mogla več računati z ljudstvom, razen na nasprotni strani, kar se je tudi zgodilo. Drži, da je oborožen odpor zbudil pozornost svetovne javnosti in da so »Janševi fantje« opravili veliko delo. A samo njim pripisovati to, kar se je zgodilo, je zmeta, čeprav so res častno opravili svojo dolžnost. Na srečo je bilo »hitro« vsega konec. Bil sem razpet med Ljubljano in Mariborom, med Dramo in domom. Z vajami smo prenehali. Zbirali smo se in s tesnobo pričakovali, kaj še bo. Bil sem pri hčerki Mojci in vnukinji Urški na Črnučah, Vito je bil namreč na Reki in ni mogel domov. Po dveh dnevih sem se z avtom po stranskih cestah, po gozdovih in sadovnjakih vrnil v Maribor, kjer me je pa že čakal miličnik in mi povedal, da moram nazaj na »ilegalno« zasedanje slovenske skupščine. Močno zastražene so nas peljali po stranskih cestah (Zreče, Dobrna . . .) v Ljubljano. Okoli skupščine smo slišali strele, ponoči smo šli v bunker; Kacin, Janša, Kučan, Peterle, Rupel, Bučar . . . so bili zdelani, neprespani. Poročali so o brionskih pogajanjih. Meni so se zdeli modri, preudarni in sem jim popolnoma zaupal. Nikoli ne bom razumel patetičnih in strastnih posameznikov, ki so vpili o komunistični izdaji (še sreča, da je bil Peterle poleg!), o prodani slovenski stvari, o kapitulaciji . . . Vse to ni bilo res, a ljudje tako radi dramtizirajo, pretiravajo, se čustveno razgreti napihujejo, da bi bil vesel, če bi kateri od njih tudi počil. Gledam krščanskega demokrata Antona Tomažiča, ki je tudi tako natančno »vedel«, da opozicija v lanskem decembru ne misli pošteno s plebiscitom, in ki je rekel, da bi rad padel za Slovenijo. Zdaj je vojna in je priložnost. Hvala bogu, da je še med nami. Sicer pa se v skupščini, razen na Balkanu, ne strelja . . . No, pa me je zaneslo in popisujem znane stvari. Ko se vrnem v Maribor, se odpeljeva z ženo v Šentilj in Cmurek gledat, kako je na meji. Komaj se umakneva iz Šentilja, že strahovito zaropoče. Čez Slovenske gorice tavava, da lahko prideva do Maribora, kjer naju na ulicah zaloti alarm zaradi nevarnosti letalskega napada. Pomirim ženo, se odpeljem domov in ne grem v zaklonišče. Tudi prvič nisem šel . . .

Po vojni. Vojna je bila torej za nami. Takoj sem jo mahnil na Hrvaško na Otok Ilovik pri Lošinjju. Za nekaj dni sta prišli tudi Mojca in Urška. Iz Ljubljane. Sem srečen s svojimi ženskami. Ljudje se na otoku še kar naprej pogovarjajo o vojni in vsak dan ve kdo povedati, da se martičevci s krvavimi noži bližajo otokom. Nikoli ne bom razumel ljudi, kaj imajo od tega, da

strašijo sami sebe in druge. Zlasti ženske. Potem pa jesen, iztek moratorija in nadaljevanje bitke za diplomatsko priznanje Slovenije. Moj prijatelj Tone Kuntner je ves zagret in ogret za slovensko stvar, mislim za državo. Tudi jaz sem, a ne vem, zakaj me nič ne »nosi«. Tone mi to večkrat poočita. Sam pa sem poln dvomov. Ne o državi, ampak o nas. Kako bomo živeli v njej? Kako bomo končno vzeli svojo usodo sami v roke? Kako bomo ravnali zdaj, ko za naše spodrsrljaje ne bojo krivi drugi? Slovenci smo namreč tako radi žrtve drugih. To nam daje moč, da se borimo. Tako uživamo, če se nam godijo krivice, potem se ve, kdo je grd in kdo priden in ubog. Zdaj mora biti s tem konec! Pojavi se vladna kriza. Javni prepiri in nasprotja med predsednikom vlade in zunanjim ministrom. Abotni spori okoli abortusa v ustavi. Razpad Demosa. Vsak dan v časopisu kaka afera. Enkrat je na tapeti Bavčar in nekakšni avtomobili. Potem minister Bastl. Nov prepir med Ruplom in Peterletom. To je kot opij. Vsak dan moramo koga razpeti na križ, ga razkrinkati, dotolči, novinarji se izrečejo za motto »nesramnost zdaj«. Gorje, če bomo tako izkoristili svobodo. Celó sam pridem na tapeto. Dotolčejo mojo novo komedijo v Trstu, me napadejo zaradi Drame, kjer mi morda v določenem trenutku res ne gre vse v klasje. Vendar se mi zdi, da smo na dobri poti za naprej. Samo malo miru! Samo kak dinar več! Marko Crnkovič odstopi v Cankarjevem domu. Lovro Arnič v Operi. Pravi mi, da se je odločil zato, ko je videl napoved kulturnega ministra za leto, ki nas čaka. Kaj naj storim sam? Denar, ki ga dobimo za opremo predstav, ne zadošča za žeblje ali šminke. Vse drugo požrejo plače in »režija«. A vsega je malo, premalo. Prepiramo se tudi kulturniki. Minister Capuder, na kate-rega se nekako ne morem tako zares jeziti kot Šeligo, končno iztisne nekakšna Izhodišča za razvoj kulture, skupščinski odbor za kulturo pa svojo Resolucijo. Sodeloval sem pri drugi, zatorej sem morda krivičen ministrovim Izhodiščem, ki me povsem porazijo, vsaj v prvih točkah. Minister deli kulturo (brez natančnejše definicije) na dve kulturi; ena, je bila baje doslej privilegirana, druga (katere? krščanska?) diskriminirana. To moramo najprej popraviti! Ljubi bog, spet bomo ločevali, merili, se pripravili, kaj je bilo privilegirano in kdo je trpel (to sladko slovensko) krivico. Manj modernizma, več tradicije, pravi minister. Kdo bo ločil prvo od drugega? Očitno ministrstvo. Je to vloga kulturnega ministrstva? Slovenski pisatelji ne pridejo do knjig, Capuder lahko tiska svoje s finančno pomočjo ministrstva. Smo tam, kjer smo že bili? Po drugi strani cenim ministrovo strokovno literarno delo, a vseeno mislim, da je bolje zanj in za nas, da odhaja v diplomacijo. Čeravno je vse drugo, samo diplomat ne. Ne vem, kako nas bo Evropa sprejela. Ne vem. Upam, da misli o nas veliko bolje, kot mi drug o drugem. Žal mi je, da sem kandidiral na listi LDS, čeravno so prav ti mladi ljudje gotovo veliko naredili za slovensko pomlad. A strankarsko prerivanje mi ne diši; nič dosti bolj kot nekdanja partija. Bom čimprej izstopil. S te vlakovne kompozicije. Gledam kulturnike v politiki. Capuder se mi zdi zagrenjen. Kot da se mu je zgodila krivica, ker ga nismo hoteli razumeti. Šeligo je zdelan, nič več ni podoben pisatelju. Ne spoznam ga, ko ga gledam, kako vodi na televiziji kadrovske in druge zadeve. Jaša Zlobec je zgrožen in vpije, da je na oblasti »ena banda«; ne vem, kje je še kaj pesnika. Matjaž Kmecl mi pravi, da se bo čimprej umaknil iz politike, Spomenka mi je še zmeraj ljuba, a je tako daleč, daleč, tako notri, notri... Morda bo kdo uspel v Evropi, kakor se zdi, da so med gledališčniki uspeli Mariborčani in Mladinsko gledališče. Koliko časa še? Če bo uspel kak

slovenski pisatelj (na primer Jančar, ki ga evropski časopisi ponatiskujejo, ko polemizira s Handkejem), ali mu ne bomo mi sami zagrenili življenja? Kaj sploh imamo sporočiti svetu? Zdaj ko nismo več »nekaj posebnega« znotraj oziroma onkraj socialističnega sveta. Zakaj se vračamo s to svojo politiko in nivojem strank v Cankarjeve čase? Zakaj je ušlo iz steklenice predvsem sovraštvo in umazano razkrinkavanje? Ali ne pojemo v svoji »veseli zdravljeni«, ki smo si jo izbrali za himno, »naj Bog živi, kar nas dobrih je ljudi...« Ali je kategorija dober človek v teh časih, ko gre za oblast, preživetje, razne kariere sploh pomembna...

O vsem tem bi se morda spraševal, če bi pisal dnevnik, dragi Čiro.

Tone
Pavček

Slovenija, kam in kako?

Slovenecem se je zgodovina odprla na novo in v znamenju velike drugačnosti: tisočletna podjarmljenost, hlapčevanje tujcem, življenje zgolj s svojo besedo, a brez svoje državnosti – vse to je končano. Začenja se novum. Kakšen? Kako osvobajajoč in osrečujoč za ljudi, živeče in hrepeneče po človeškem življenju na tem malem koščku sveta med germanskim in romanskim samozavestnim bahaštvom z močjo in

slovenskim jugom, obloženim z bremeni skupnega življenja v preteklosti, pritlehne sedanjosti in nejasne prihodnosti? Bo odslej narodni sram, ki se nas je držal skozi stoletja, da smo se kot svoje nesreče sramovali svoje majhnosti, neučinkovitosti in nepomembnosti, izginil in bomo odslej bolj verjeli tudi v svojo narodno (uporno) kakovost, pa najsi je bila tudi le-ta celo od nas samih zanikovana?

Lepa je bila doslej misel o samostojnosti in nedotakljivosti majhnih narodov, lepe kakor hrepenenje po idealu, pa četudi so take misli dostikrat tudi znamenje, da je ob tem z velikim nekaj narobe, da se veliki sistemi, veliki organizmi krusijo, rušijo, sesipajo in se na njihovih obrobjih vzpostavlja ideja o samostojnosti malega. Zdaj je misel postala resničnost, in če odštejemo začetno navdušenje, se udomlja v nas nekakšna negotovost, kako bomo stopili v svet in se ustopili kot gospodarji doma. Novo je zmeraj ob vsej radosti spremembe tudi odgovornost, tveganje, pohod v neznano. Lepa misel, se bojim, postaja manj navdušujoče lepa stvarnost.

Kam in kako torej?

Primeri, ki mi ob tem vprašanju hodi v misli, je visoka in pomenljiva. Namreč: kakor je in ostaja Prešeren najmočnejši val, ki je pljusnil najdlje in najvišje na našo duhovno obalo in za zdaj na njej zamejuje skrajno črto plime, ki se vleče kot nepresežena črta našega duhovnega in narodnega bivanja, tako je ali bi morala biti nova lega – samostojnost in državnost Slovenije – podobna najvišja črta doslej dosežene zmogljivosti političnega dejanja našega naroda. Samo po sebi se zmeraj ob mejnih črtah zastavlja vprašanje, koliko je mogoče polno do roba polniti prostor z žlahtno vsebino polnega dihanja, enakomernega pulziranja, srečnega in samoumevnega obvladovanja, in ne manj, ali je mogoče mejo preseči ali pa je moč za